

АНАЛІЗ, СИНТЕЗ І СПІВСТАВЛЕННЯ З ІНШИМИ ДОКАЗАМИ ЯК СПОСОБИ ПЕРЕВІРКИ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Ковальчук Сергій Олександрович - кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінальної юстиції Чернівецького юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»

УДК 343.146

Articolul este dedicat studiului problemelor teoretice și juridice legate de punerea în aplicare a verificării dovezilor fizice prin analizarea fiecărei dovezi individuale, a sintezei sale și a comparației cu alte dovezi disponibile. Este determinat conținutul fiecărui mijloc de verificare a probelor materiale. Scopul îmbunătățirii reglementării legale de verificare a dovezilor este justificat prin completarea Codului de Procedură Penală al Ucrainei cu un articol separat, dedicat definirii scopurilor și conținutului, verificării probelor și a procedurii de punere în aplicare a acestora.

Cuvinte cheie: dovezi, probe materiale, verificarea dovezilor, analiza dovezilor, sinteza dovezilor, compararea cu alte dovezi, proceduri penale.

Статья посвящена исследованию теоретико-правовых проблем, связанных с осуществлением проверки вещественных доказательств путем анализа каждого отдельно взятого доказательства, его синтеза и сопоставления с другими имеющимися доказательствами. Определяется содержание каждого из указанных способов проверки вещественных доказательств. Обосновывается целесообразность совершенствования нормативно-правового регулирования проверки доказательств путем дополнения УПК Украины отдельной статьей, посвященной определению целей и содержания проверки доказательств и порядка ее осуществления.

Ключевые слова: доказательства, вещественные доказательства, проверка доказательств, анализ доказательства, синтез доказательства, сопоставление с другими доказательствами, уголовное производство.

SUMMARY

The article is devoted to the research of theoretical and legal problems, related to the verification of material evidences by analysis of each individual evidence, its synthesis and comparison with other available evidences. The content of each of the listed methods of the verification of material evidences is determined. The expediency of improving of the legal regulation of the verification of evidences by supplementing the CPC of Ukraine by a separate article, devoted to defining of the purpose and content of the verification of evidences and the procedure for its implementation, is substantiated.

Keywords: evidences, material evidences, verification of evidences, analysis of evidence, synthesis of evidence, comparison with other evidences, criminal proceedings.

Постановка проблеми. Одним з елементів (етапів) доказування виступає перевірка доказів, зміст якої складає сукупність способів, що використовуються суб'єктами доказуван-

ня для досягнення її мети. Перевірка доказів спрямована на підтвердження доказу, який перевіряється, та встановлення його логічної узгодженості з іншими доказами або його

спростування. У зв'язку з цим до числа способів, за допомогою яких здійснюється перевірка доказів, доцільно відносити аналіз доказу, його синтез, співставлення з іншими доказами і збирання нових доказів.

Аналіз і синтез кожного окремо взятого доказу та його співставлення з іншими наявними доказами являють собою способи пізнання доказу. При цьому аналіз і синтез використовуються для пізнання доказу поза зв'язком з іншими доказами, а його співставлення з іншими доказами полягає у порівнянні їх змісту, яке дозволяє встановити логічну узгодженість доказів або виявити суперечності між ними. Збирання нових доказів як самостійний спосіб їх перевірки передбачає отримання суб'єктом доказування у межах наданих йому кримінальним процесуальним законом повноважень додаткових доказів і спрямоване як на підтвердження доказу, що перевіряється, та встановлення його логічної узгодженості з іншими доказами, так і на усунення виявлених суперечностей між ним та іншими наявними доказами.

Зміст збирання нових доказів як способу перевірки доказів, у тому числі й речових, характеризується у наукових публікаціях А.Р. Белкіна, В.П. Бож'єва, Ю.М. Прошевого, М.В. Деева, Є.О. Долі, О.В. Капліної, В.Т. Нора, М.А. Погорецького, В.О. Попелюшка, Н.А. Попової, Д.Б. Сергеевої, С.М. Стахівського, О.Г. Шило, М.Є. Шумила та інших вітчизняних і зарубіжних вчених-процесуалістів. Проте, самостійні дослідження теоретико-правових проблем, пов'язаних зі здійсненням перевірки речових доказів шляхом аналізу кожного окремо взятого доказу, його синтезу та співставлення з іншими наявними доказами, не проводилися.

Формулювання мети статті. Метою цієї статті є визначення змісту аналізу, синтезу та співставлення з іншими доказами як способів перевірки речових доказів під час кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Розумовий етап перевірки речових доказів полягає у здійсненні суб'єктами доказування аналізу та синтезу кожного окремо взятого речового доказу, з яких вона розпочинається, та його спів-

ставленні з іншими наявними доказами. При цьому, як вказує М.С. Строгович, у перевірці доказів переважає аналіз, хоча поряд із ним здійснюється їх синтез [20, с.305].

Аналіз доказу являє собою його всебічне автономне дослідження без залучення до нього інших доказів [3, с.142] та здійснюється шляхом уявного розчленування його змісту та процесуального джерела, що забезпечує їх поглиблене дослідження. Штучне розчленування об'єкта на складові частини, які до цих пір знаходилися у внутрішньому зв'язку та у взаємодії між собою, здійснюється не бездумно, не довільним чином, а у суворій відповідності до закономірностей утворення, будови та існування даного об'єкта, з урахуванням того, яким способом його частини пов'язуються між собою всередині цілого, що не піддалося ще членуванню [8, с.10]. Розчленування змісту доказу надає більш детальне та чітке знання про особливості обсягу та характеру відомостей, що містяться у ньому, а через них, відповідно, більш чітке та детальне уявлення про особливості, окремі сторони фактів та обставин, що мають значення для справи [22, с.175]. Аналізуючи зміст речового доказу, суб'єкт доказування не лише досліджує отримані відомості про матеріальний об'єкт, його фізичні властивості та зв'язок із подією кримінального правопорушення, але й визначає їх значення для встановлення тих або інших фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню. Здійснюючи аналіз процесуального джерела речового доказу, суб'єкт доказування досліджує сам матеріальний об'єкт як носій фактичних даних і відображення відомостей про нього, його фізичні властивості та зв'язок із подією кримінального правопорушення у протоколах слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, під час проведення яких матеріальний об'єкт був отриманий та оглянутий. При цьому аналіз доказу з точки зору процесуального джерела дозволяє суб'єкту доказування виділити ті властиві йому особливості, які залежно від обставин кримінальної справи можуть набутися істотної ролі через їх можливий вплив на якість доказу, що перевіряється [7].

Синтез доказу виступає його дослідженням, що здійснюється шляхом об'єднання виділених під час аналізу частин доказу з урахуванням виявлених їх особливостей. Оскільки відновлення системи у її цілісності за допомогою синтезу виступає незрівнянно більш точним, ніж початкове уявлення про неї, отримане при безпосередньому, живому спогляданні [1, с.143], то синтетичне знання не виступає сумою знань, отриманих у результаті аналізу, а являє собою завжди нове, більш високе знання [4, с.264]. Відповідно, об'єднання частин доказу у процесі синтезу не призводить до відтворення його початкового розуміння, а дозволяє більш точно розкрити його зміст і процесуальну форму у їх зв'язках, відносинах і залежностях. Зокрема, синтез доказу дозволяє виявити ймовірні зв'язки його сторін і залежності між ними, створюючи тим самим можливість для подальшого вивчення їх характеру, впливу на якості та властивості доказу [2, с.116-117]. Синтез речового доказу передбачає уявне об'єднання його змісту та процесуального джерела, виділених у процесі здійснення його аналізу. Здійснюючи синтез речового доказу, суб'єкт доказування отримує можливість виявити зв'язки, відносини і залежності його частин. Дослідження та встановлення дійсних зв'язків, відносин і залежностей між сторонами, властивостями та якостями доказу дозволяє суб'єкту доказування зробити висновок про сумнівність, спірність або достовірність доказу, його суперечливість чи несуперечливість, конкретний або абстрактний характер відомостей, що містяться у ньому, їх повноту або неповноту, логічну зв'язаність або її відсутність [13, с.100]. Виявлення зв'язків, відносин і залежностей між частинами речового доказу та їх дослідження дозволяє суб'єкту доказування не лише встановити наведені обставини, але й зрозуміти причини виявлених сумнівностей, суперечливостей і неповноти речового доказу. Як вказує Є.О. Доля, «наслідком відмови від синтезу різних сторін доказу, досліджених під час його аналізу, можуть виступати помилки слідчого в його уявленнях про якості та властивості доказу, що перевіряється, – належність і достовірність відомостей, які міс-

тяться у ньому, а відповідно, й у його знаннях про злочин, що встановлюються шляхом доказування [7].

Аналіз і синтез речового доказу перебувають у тісному взаємозв'язку. Як вказує Б.М. Кедров, синтез взагалі є немислимим без попереднього аналізу, точно так само, як і аналіз без подальшого синтезу не дає відносно завершеного знання досліджуваного об'єкта [8, с.10-11]. Взаємозв'язок аналізу та синтезу пояснюється тим, що аналіз дозволяє виділити у системі ті параметри об'єкта, які роблять його компонентом системи, тоді як синтез дає можливість відобразити, усвідомити систему як щось ціле, як єдину сукупність, утворену зі специфічних компонентів, настільки ж специфічно пов'язаних один з одним. Відповідно, аналіз без синтезу не може дати правильного уявлення про ціле та його частини, оскільки крізь призму одного лише аналізу ціле втрачає свої інтегративні якості та виглядає як хаотичне нагромадження компонентів поза їх внутрішнім зв'язком, взаємодією [1, с.145-146]. Лише у сукупності аналіз і синтез дозволяють пояснити сумарний ефект дії певної сукупності зв'язків за допомогою знань про окремі зв'язки, тобто про те, щоб охарактеризувати кожен виявлений або вже відомий зв'язок елементів системи окремо таким чином, щоб шляхом об'єднання знань про них можна було отримати узагальнену характеристику системи [12, с.228-229].

У своїй сукупності аналіз і синтез речового доказу дозволяють суб'єкту доказування отримати поглиблене розуміння його змісту та процесуальної форми і визначити можливість їх використання для встановлення тих або інших фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню. Водночас, як відзначає Є.О. Доля, за допомогою аналізу та синтезу доказу неможливо отримати повне і достовірне знання про його властивості та відображувані ним факти, оскільки, по-перше, з огляду на те, що встановлювані суб'єктом доказування зв'язки, відносини, залежності між сторонами перевірюваного доказу є відображенням дійсних об'єктивних зв'язків, відносин, залежностей, але зі сторони їх явищ, зовнішніх зв'язків,

відносин їх встановлення у рамках аналізу та синтезу дає суб'єкту доказування неповне і неточне знання як самого перевірюваного доказу – його належності та достовірності, так і відображуваних ним фактів та обставин, а, по-друге, знання, одержувані про сам доказ, а через нього – і про факти та обставини, що мають значення для кримінальної справи, хоча і є результатом практичної діяльності в її безпосередній та опосередкованій формах, але з огляду на те, що вони являють собою по суті лише її окремий, індивідуальний акт, він сам по собі не може виступати в якості критерію істинності одержуваних при цьому знань [7].

На підставі результатів аналізу та синтезу речового доказу суб'єкт доказування визначає необхідність у проведенні подальшої його перевірки шляхом співставлення з іншими наявними доказами. У доктрині кримінального процесу вказується, що об'єктивні передумови для співставлення доказів містяться у самій події злочину, яка відображається у навколишній дійсності різними сторонами, властивостями, відносинами: будучи відображенням обставин, які входять у предмет доказування, та побічних фактів, докази містять у собі відомості про них, дані про які наявні і в інших доказах [9, с.234].

Співставлення речового доказу з іншими доказами полягає у порівнянні їх змісту, спрямованому на встановлення логічної узгодженості доказів. В якості необхідної умови співставлення кожного окремого доказу з іншими доказами Ю.М. Грошевий і С.М. Стахівський обґрунтовано визнає наявність певної сукупності доказів у справі [6, с.60; 19, с.63], оскільки за відсутності інших доказів або їх недостатності для встановлення логічної узгодженості перевірюваний доказ не може бути підтверджений або спростований.

Залежно від процесуального джерела доказів, співставлення доказу з іншими доказами може бути як розумовим (здійснюватися щодо відомостей, які містяться у будь-якому процесуальному джерелі), так і фізичним (щодо відомостей, які містяться у речових доказах і документах). При цьому розумове співставлення, як відзначають К.Б. Калиновський та О.В. Смирнов, «може мати місце як при фізичному

співставленні предметів (як відображення цього процесу у свідомості суб'єкта доказування), так і поза ним (у ході оперування розумовими образами предметів, логічного аналізу показань тощо)» [18, с.213]. Фізичне співставлення, яке здійснюється під час перевірки речових доказів, являє собою розумову діяльність суб'єкта доказування, у зв'язку з чим воно відрізняється від порівняльного дослідження, яке має місце у ході проведення експертизи та являє собою практичну діяльність.

Співставлення речового доказу з іншими доказами здійснюється за їх змістом, у зв'язку з чим у доктрині кримінального процесу обґрунтовано звертається увага на необхідність співставлення перевірюваного доказу лише з тими доказами, що мають аналогічний фактичний зміст [21, с.663], тобто доказами, зміст яких тією або іншою мірою стосується тих самих обставин, що й відомості, які містяться у перевірюваному доказі [11, с.222]. У процесі співставлення зміст речового доказу підлягає порівнянню зі змістом показань осіб, які спостерігали речовий доказ під час вчинення кримінального правопорушення або його виявлення та вилучення у ході слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, документів, які містять його опис, у тому числі й протоколів процесуальних дій (огляду місця події, огляду речового доказу, обшуку, пред'явлення речей для впізнання, слідчого експерименту, виїмки кореспонденції, на яку накладено арешт, контролю за вчиненням злочину та виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, опису речей, вилучених під час тимчасового доступу до речей і документів, затримання тощо), висновком експерта, складеним за результатами проведення експертизи, об'єктом якої виступали речові докази.

Характеризуючи співвідношення інформаційного змісту окремих доказів, О.В. Руденко виділяє три ситуації, що виникають у процесі їх співставлення: перша «ідеальна» ситуація полягає в однорідності доказів за джерелом і співпадінні їх інформаційного змісту з приводу однієї й тієї самої обставини або її части-

ни; друга ситуація видається більш складною та полягає в тому, що докази є однорідними за джерелом, їх зміст належить до однієї й тієї самої обставини, але розкривають її не в повному обсязі, а частково, причому це часткове розкриття не дозволяє співставити такий зміст з огляду на належність до різних частин обставини; третя ситуація співставлення доказів, які за змістом належать до однієї й тієї самої обставини, полягає у наявності повної або часткової суперечності змістовної інтерпретації обставин співставляюваного та перевірюваного доказів [15, с.108]. Поділяючи наведену позицію, потрібно відзначити, що за результатами співставлення речового доказу з іншими наявними доказами суб'єкт доказування може дійти до висновку про те, що: 1) речовий доказ співпадає за своїм змістом з іншими доказами, що вказує на об'єктивне та повне відображення ним тих або інших фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню, та дозволяє зробити обґрунтоване припущення про підтвердження речового доказу; 2) зміст речового доказу, як і інших використовуваних під час його перевірки доказів, частково відображає такі факти та обставини, що свідчить лише про об'єктивність їх відображення, але не забезпечує повноту останнього; 3) речовий доказ за своїм змістом повністю суперечить іншим доказам, що вказує на необ'єктивне відображення ним тих або інших фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню, та дозволяє зробити обґрунтоване припущення про повне спростування речового доказу; 4) речовий доказ за своїм змістом частково суперечить іншим доказам, що свідчить про необ'єктивне відображення ним частини тих або інших фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню, та дозволяє зробити обґрунтоване припущення про часткове спростування речового доказу.

При цьому потрібно відзначити, що під час співставлення речових доказів з іншими доказами спростовувані властивості зводяться до мінімуму. Наприклад, співставлення каменю зі слідами крові, виявленого поруч із трупом лю-

дини, яка загинула від черепно-мозкової травми, з іншими наявними у справі доказами (наприклад, із висновком біологічної експертизи, відповідно до висновків якої кров на камені не відповідає групі крові потерпілого), дозволяє спростувати належність цього речового доказу до предмету доказування у даній справі [16, с.380].

У процесі здійснення перевірки речових доказів їх співставленню з іншими наявними доказами не завжди надається належна увага, що призводить до помилок у слідчій і судовій практиці. На підставі аналізу правозастосовної практики, А.О. Ларінков відзначає, що «однією з найбільш поширених помилок, яка допускається під час перевірки доказів, виступає переоцінка значення окремих видів доказів, коли, по суті, вони приймаються на віру, хоча за своїм характером вимагають особливо ретельної перевірки» [10, с.33]. Водночас, у доктрині кримінального процесу обґрунтовано вказується, що суперечності між речовими доказами та іншими доказами, зібраними у справі, повинні вирішуватися шляхом дослідження причин цих суперечностей по суті (у тому числі перевірки версій про фальсифікацію або зміну властивостей речового доказу) [21, с.662], а не за рахунок визнання речових доказів «більш достовірними» [5, с.288].

Висновки. Підсумовуючи наведене, потрібно відзначити, що під час розумового етапу перевірки речових доказів здійснюється суб'єктами доказування шляхом: 1) аналізу кожного окремо взятого речового доказу – його всебічного дослідження, що здійснюється шляхом уявного розчленування змісту та процесуального джерела та забезпечує їх поглиблене дослідження; 2) синтезу кожного окремо взятого речового доказу – його всебічного дослідження, що здійснюється шляхом уявного об'єднання виділених під час аналізу частин доказу з урахуванням виявлених їх особливостей та забезпечує виявлення зв'язків, відносин і залежностей його частин; 3) співставлення речового доказу з іншими доказами – всебічного дослідження їх у сукупності, що здійснюється шляхом порівняння їх змісту та забезпечує встановлення логічної узгодженості доказів.

Із метою удосконалення нормативно-правового регулювання перевірки доказів, у тому числі й речових, вбачається за доцільне доповнити КПК України окремою статтею, присвяченою визначенню мети і змісту вказаного елементу (етапу) доказування, а також порядку здійснення перевірки доказів. У процесі внесення відповідних доповнень до кримінального процесуального закону у частині визначення способів перевірки доказів підлягає врахуванню позиція вчених, на думку яких нормативне закріплення логічних прийомів розумової діяльності суб'єктів доказування у ході перевірки доказів породжує змішування перевірки та оцінки доказів, оскільки вказані прийоми характерні більшою мірою для оцінки доказів [14, с.43; 17, с.57]. У зв'язку з цим нормативна вказівка на аналіз і синтез доказу та його співставлення з іншими доказами як способи їх перевірки вбачається недоречною. У частині визначення у КПК України способів перевірки доказів більш доцільно передбачити повноваження суду, сторін обвинувачення та захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, здійснювати перевірку доказу шляхом його всебічного дослідження окремо та у сукупності з іншими доказами і збирання нових доказів за допомогою проведення відповідних процесуальних дій.

Крім того, з урахуванням необхідності комплексного реформування кримінального процесуального закону, відповідні зміни і доповнення потрібно внести до його норм, присвячених визначенню процесуального статусу учасників кримінального провадження, а саме:

1) внести доповнення до ч. 2 ст. 36 і ч. 2 ст. 40 КПК України, якими надати слідчому та прокурору повноваження щодо перевірки доказів;

2) внести доповнення до ч. 3 ст. 42 і ч. 3 ст. 64-1 КПК України, якими надати підозрюваному, обвинуваченому право перевіряти докази;

3) внести доповнення до ч. 1 ст. 56 КПК України, якими надати потерпілому право перевіряти докази протягом кримінального провадження, і виключити п. 3 ч. 3 ст. 56 КПК України.

Література

1. Афанасьев В.Г. Общество: системность, познание и управление / В.Г. Афанасьев. – М.: Политиздат, 1981. – 432 с.
2. Багрій М.В. Використання непрямих доказів у кримінальному судочинстві України: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Микола Васильович Багрій. – Львів, 2010. – 217 с.
3. Безлепкин Б.Т. Уголовный процесс России: Учебное пособие / Б.Т. Безлепкин. – М.: ТК Велби, Издательство «Проспект», 2004. – 480 с.
4. Белкин Р.С. Собираение, исследование и оценка доказательств / Р.С. Белкин. – М.: Наука, 1966. – 293 с.
5. Ваявин Д.В. Особенности оценки вещественных доказательств в уголовном процессе / Д.В. Ваявин // Актуальные проблемы российского права. – 2010. – № 1. – С. 281-288.
6. Прошевий Ю.М. Докази і доказування у кримінальному процесі: Науково-практичний посібник / Ю.М. Прошевий, С.М. Стахівський. – К.: КНТ, Видавець Фурса С.Я., 2006. – 272 с.
7. Доля Е.А. Проверка доказательств в российском уголовном процессе (стадия предварительного расследования) / Е.А. Доля // Правоведение: Известия высших учебных заведений. – 1994. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kalinovskiy-k.narod.ru/bst/dolya.htm>
8. Кедров Б.М. Противоречивость познания и познание противоречия / Б.М. Кедров // В кн.: Диалектическое противоречие. – М.: Политиздат, 1979. – С. 9-39.
9. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / под общ. ред. А.И. Бастрыкина. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – 944 с.
10. Ларинков А.А. Вопросы проверки доказательств на стадии судебного разбирательства: теоретические и практические аспекты / А.А. Ларинков // Криминалисть. – 2013. – № 1. – С. 31-36.
11. Лушкин С.А. Сопоставление доказательств и установление источников доказательств как способ проверки доказательств / С.А. Лушкин // Пробелы в российском законодательстве. – 2012. – № 2. – С. 221-223.

12. Мамардашвили М. Как я понимаю философию. – 2-ое изд., измен. и доп. / М. Мамардашвили; составл. и общ. ред. Ю.П. Сенокосова. – М.: Издательская группа «Прогресс», «Культура» 1992. – 416 с.
13. Нарматов Н.К. Особенности доказывания в уголовном судопроизводстве / Н.К. Нарматов // ЖАМУнун Жарчысы. Экономикалык-агрардык илимдер. – 2015. – № 2. – С. 98-101.
14. Немира С.В. Достоверность заключения эксперта в уголовном процессе: Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Сергей Васильевич Немира. – Краснодар, 2016. – 207 с.
15. Руденко А.В. Подготовка к производству проверочных следственных действий / А.В. Руденко // Теория и практика общественного развития. – 2016. – № 12. – С. 107-109.
16. Руденко А.В. Подтверждение и опровержение как результат проверки доказательств / А.В. Руденко // Теория и практика общественного развития. – 2010. – № 2. – С. 379-386.
17. Рудин А.В. Доказательства в уголовном процессе: вопросы соотношения их проверки и оценки / А.В. Рудин, О.А. Берзинь // Вестник Краснодарского университета МВД России. – 2017. – № 1 (35). – С. 56-57.
18. Смирнов А.В. Уголовный процесс: учебник / А.В. Смирнов, К.Б. Калиновский; под общ. ред. А.В. Смирнова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Кнорус, 2008. – 704 с.
19. Стахівський С.М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Сергій Миколайович Стахівський. – К., 2005. – 396 с.
20. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. В 2-х т. / М.С. Строгович. – Т. 1. – М.: Наука, 1968. – 470 с.
21. Теория доказательств в советском уголовном процессе / Р.С. Белкин, А.И. Винберг, В.Я. Дорохов, Л.М. Карнеева и др.; [Ред. кол.: Н.В. Жогин (отв. ред.) и др.]. – 2-е изд., исправ. и доп. – М.: Юридическая литература, 1973. – 736 с.
22. Уголовный процесс: Учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / Под ред. В.П. Божьева. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Спарк, 2002. – 704 с.
-